

Gosztonyi Ferenc

A NEGYEDIK

BÁLINT ALADÁR ELFELEDETT REGENZIÓJA FÜLEP LAJOS *MAGYAR MŰVÉSZET* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL*

Fülep Lajos *Magyar művészetéről* (1923), a könyv jelentőségéhez képest viszonylag kevés korabeli bírálat jelent meg. A Fülep-kutatás eddig mindössze háromról tudott. Szilágyi Géza a *Pesti Napló*-ban, Alexander Bernát a *Pester Lloyd*-ban, Genthon István a *Magyar Írásban* jelentette meg recenzióját. Mindhárom írást újra közölte 1985-ben Tímár Árpád a *Fülep Lajos emlékkönyvben*.¹ Tímár *A Fülep-irodalomról* című, 1986-ban megjelent tanulmányában – a három addig ismert könyvismertetés felsorolása után – megjegyezte: „Mások – így sem a művészeti-művészettörténeti, sem a filozófiai szaksajtó, sem a társadalomtudományi, sem az irodalmi folyóiratok – nem vettek róla tudomást. Különösen szembetűnő a *Nyugat* hallgatása. [...] Felteteleznünk kell, hogy a *Nyugat* nem érezte egészen magáénak Fülepet.”² Nem menti és nem magyarázza a *Nyugat* hallgatását, de a most előkerült, és az alábbiakban teljes egészében újra közlésre kerülő recenzió szerzője, Bálint Aladár (1881–1924, a festőművész Bálint Endre édesapja), a *Nyugat* munkatársa is volt, rendszeresen közölt zenei, irodalmi, képzőművészeti írásokat, kritikákat a folyóiratban, így pl. Lechnerről is írt. Különös tehát, hogy nem ott közölte a szövegét. Elfeledeett Fülep-ismertetése (a *Nyugat* helyett), a *Szocializmus* című lapban jelent meg 1923-ban. A következő évben Bálint meghalt, nekrológját a *Nyugat*-ban Fülep közeli barátja, Elek Artúr írta. Elek sem írt Fülep könyvéről. Fülep egyik leveléből tudjuk, hogy Elek a kötetben kifejtett impresszionizmus-koncepciót – de valószínűleg nem ezért nem írt róla recenziót –, tartózkodóan fogadta.³ Bálint Aladár sem értett egyet mindenben Füleppel. Elismerő kritikájában Izsó Miklós túlzott kiemelését, egyetemes jelentőségét vitatta. Ettől függetlenül a zárómondatban kijelentette: „Fülep Lajos könyve gondolatokra serkentő, súlyos tanulmány; a kritika távolról sem méltányolta még kivételes jelentőségét.” Háttha vannak még további, a kutatás által még nem fellelt recenziók is.

* A bevezető és a szövegközlés az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Szerkesztette: Markója Csilla (MTA BTK MI).

¹ Fülep Lajos emlékkönyv. *Cikkek, tanulmányok Fülep Lajos életéről és munkásságáról*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1985. 23–30.

² Tímár Árpád: A Fülep-irodalomról. In: *Tudományos ülésszak Fülep Lajos születésének századik évfordulójára*. Szerk. Németh Lajos. Pécs, 1986. 104.

³ Fülep Lajos Elek Artúrnak. Dombóvár, 1922. április. 1. In: *Fülep Lajos levelezése II. 1920–1930*. Sajtó alá rend. F. Csanak Dóra. Budapest, 1992. 120.

BÁLINT ALADÁR: MAGYAR MŰVÉSZET⁴

A képzőművészeti termelés folyamatossága ősidők óta szakadatlanul fönáll; az egyes népek igénye, életszínvonala, kulturáltsága szerint a különböző korok kedvező vagy kedvezőtlen hatásának eredményeképpen kisebb-nagyobb szaporasággal keletkeznek a szobrok, képek, különböző műtárgyak. Bármily elszigeteltségben alkossanak is a művészek, a termelés bizonyos törvényszerűség szerint megy végbe; lehetnek általános érvényű törvények, amelyeknek hatályossága alól semmiféle művészi tevékenység nem vonhatja ki magát, de lehetnek bizonyos korokra, fejlődési fokokra érvényes törvények is, amelyek más területeken, másféle alkalmazásban teljesen hatálytalanok és hatásukban olykor talán károsak is. A művészettörténelem, a gyakorlati és elméleti (bölcseleti) esztétika nem mulasztja el följegyezni e törvényszerűségeket, amelyeknek a végleges tisztázása bizonyos időnkívüliséget, vagy mondjuk: időbeli távolságot tételez föl.

A festők és szobrászok, ha hivatásukat valóban föl ismerik, nem kívülről sugalmazott elméletek parancsszavára alkotják meg műveiket, hanem belső, autonóm törvények szerint, amelyek művészetük természetéből, céljaiból sarjadtak ki. De mitevők legyenek oly korszakban, amely a maga teljes egészében egy leromló társadalom, bomladozó etika, fejetetejére állított gazdasági élet kaotikus képét tárja eléjük, amikor a bizonytalanság, az emberiség végsőkéig feszített nervózitása fölborít minden törvényt, minden megfontolást! A művészet félreérthetetlen jelekben reagál a beteg társadalom kóroanyagára, máról holnapra új irányok, iskolák bukkannak föl, amelyek gyökértelenül, minden morális megalapozottság, előzmény, tradíció híján élnek a rövid életüket és még el sem simultak a fölborzolt hullámok, máris újabb és ugyanolyan gyökértelen irány nyomul be a művészet agyonszántott területére. Elméletek kíséretében jelentkeznek a legtöbb esetben ezek az irányok, amelyek gyakran úgy hatnak, mint valamely hasznavehetetlen gyógyszer vagy folttisztító hozzácsomagolt használati utasításai. Az elméletek fölényes dialektikával, borotvaéles logikával igazolják az új irány életképességét, de ha a kész alkotást látjuk, mindannyiszor lehangoló érzéssel vagy bosszankodva, de többnyire értetlenül és elképedve vesszük tudomásul azt a szemléletesen megnyilatkozó igazságot, hogy az elméletekből nem mindig sikerül életrevaló művészi alkotásokat kisajtolni, desztillálni.

Az elméletek mostani zűrzavarában mulhatatlanul szükséges a fogalmak tisztázása, az össze-vissza kuszált rendszereknek alapvető irányelvekre való redukálása. Ha a művészek teremtő munkájuk közepette nem is kapnak külső segítséget, legalább ne zavarják meg őket merő spekulációkkal, ne tűzzenek ki eléjük olyan föladatokat, amelyek a képzőművészet törvényeinek menthetetlen félreértésében gyökereznek. A magyar képzőművészeti irodalom eddig nem foglalkozott e nagyon is életbevágó kérdésekkel olyan mértékben, mint ahogy kellett volna. Legföljebb aktuális vonatkozásaiban számolt be egyes jelenségekről. De ezen túlmenő pragmatikus rendszeresség alig mutatkozott a modern művészet válságát föltáró kisebb-nagyobb igényű és terjedelmű fejtegetésekben. Csupán az utolsó két-három esztendőben történt valami e tekintetben.

⁴ Bálint Aladár: Magyar művészet. *Szocializmus. Szociáldemokrata folyóirat*, 1923. 282–285.

Fülep Lajos most megjelent könyve⁵ a képzőművészet kérdéseit tisztázó és rendszerbe foglaló magyar művek közül messze kimagaslik. Fülep Lajos messzire ágazó filozófiai kultúrával fölfegyverkezve mélyed bele a kérdés lényegébe és mégsem esik abba a hibába, amely a legtöbb olyan művészeti író jellemzi, aki a filozófiából, közelebbről az ismeretelméletből kiindulva, dogmatikus merevséggel ír elő törvényeket a bölcsellettől idegen képzőművészet számára. Ahogy a problémákat fölveti, abban is a művészetet nemcsak ismerő, hanem átélő esztétikus gondolatmenete mutatkozik és gondolatának irányát, tartalmát nem akasztja meg, nem sorvasztja a filozófusok skolasztikus megkötöttsége, sőt elméletének nagyobb lendületet, szélesebb megalapozottságot ad a filozófiai gondolkodás rendszeressége. Új könyvében nem tűzi kifejezetten azt a célt maga elé, hogy a mostani zavar, kuszáltság okait földerítse és a kibontakozás lehetőségeit mérlegre tegye, de okfejtéseinek menete, végső logikus kifejtése mégis oda vezet, ahol a kérdések kérdése rejtőzik: hová, merre?

Értékelését két szempont irányítja. Mennyiben áll fönn valamely művészetre a *közösség* és a *folytonosság* mindenképp álló követelménye? A közösség térbeli, vagyis több, minél több nemzetre vonatkozik, a folytonosság időbeli, azaz egymásután következő korokat átívelő egységet jelent. Fülep szerint a közösség az egyetemes-ségben jelentkezik és az egyetemes fogalma szükségképpen kell, hogy fődje a *nemzeti* fogalmát. Ezt mi úgy magyarázzuk meg közelebbről, hogy a nemzeti művészet a fejlődésnek oly magas, sőt elérhető legmagasabb fokát kell, hogy jelentse, hogy az más népekre, más egyidejű kultúrákra is egyaránt érvényes legyen, szóval: az egyetemes-ség kritériumát ki kell, hogy merítse. Fülep a görög művészettel kísérli meg állításának igazolását. Kár, hogy nem vonta bele fejtegetéseinek menetébe a keletázsiai népek művészetét, amelyek azonos tőből fakadtak, de a térbeli távolság és elszigeteltség merőben más hajtást eredményezett. E művészet nemzeti voltát tagadni aligha lehet. Érdekes lett volna, ha Fülep ebben a vonatkozásban is levezeti elméletét.

A görög művészetről szóló fejtegetésében különösen fontos az a rész, ahol az előző fejlődési fokoktól való eltérést, valójában az emelkedést, a gazdagodást világítja meg.

Fülep fölveti a kérdést: „a lokális fejlődésen túl van-e a magyar művészetnek valami sajátos történeti küldetése az európai művészetek egyetemes történetében?” Más szóval: megállapítható-e a magyar képzőművészetben olyan megkezdés, törekvés, eredmény vagy fejlődésre serkentő anyag, amely az egyetemes művészetet tovább viszi és amelyet, kiváltképp és kizáróan a magyar nép termelt ki magából művészi vagy etnikai alkatánál fogva? A kérdés háromfelé ágazik és a művészet három különböző területén, az építőművészet, szobrászat és festészet területén működő kimagasló, új utakat nyitó alkotó tehetségek teljesítményei adják meg a választ. Az építőművészet fejlődéstörténetének levezetése során Fülep eljut a modern magyar építőművészet kilenc esztendővel ezelőtt elpihent nagy apostolához, Lechner Ödönhöz. Lechner nem a gyakorlati föladatból indult ki (ami nem jelenti a gyakorlati érzék hiányát), hanem a stílusból, és mégsem jutott zsákutcába, mint azok az építészek, akik a letűnt korok lezárt és tovább nem fejleszhető stílusába élték bele

⁵ Fülep Lajos: *Magyar művészet*. Athenaeum kiadása, 1923. [Az eredeti cikk jegyzete.]

magukat és rég elporladt mesterek formanyelvét recitálták végtelen változatban, azaz inkább egyhangúsággal. Ő a népművészetből indult ki és abból fejlesztette nagygyá, gazdaggá művészetének formanyelvét. Még annál is többet tett, a díszítőelemek logikus kapcsolatát a szerkezettel megtalálta és hangsúlyozni tudta. Lechner eredményei valóban európai eredmények és épületei csak Magyarországon emelkedhettek ki a földből. Ha idegen Budapestre vetődik, Lechner épületei láttára szempillantás alatt megérzi, hogy tisztára magyar produktummal áll szemben. Lechner impulzív ereje sem ment veszendőbe, hívei, tanítványai átvették, magukba zárták mindazt, ami egyéniségéből kisugárzott, megtermékenyülve várják azt a kedvezőbb időt, amikor ismét építeni fognak majd és akkor Lechner vetése magasba szökken, kalászt vet.

Nem ennyire meggyőző Fülep okfejtése a magyar szobrászati részt illetően. Izsó Miklós tehetségének fajsúlyát, terjedelmét nem óhajtjuk mérlegre helyezni, de a „Búsuló juhász” című befejezett márványa magán viseli az Akadémia minden nyűgét, megköttöttségét. A kis tanagrák lehetnek zseniális föllobbanások, mint ahogy Székely Bertalan vázlatai is azok, de ami frissesség, lendület a megkezdésben, a látás és megformálás közötti távolság első fázisában jelentkezik, az elvész a kész alkotásban. Miért? Az lenne a rendjén, ha a művész akkora erőmennyiséggel vinné keresztül a terveit, amennyi elegendő arra, hogy az elgondolás zökkenő nélkül, folyamatosan realizálható legyen. Izsó Miklós nem győzte lélegzettel. Amire rábukkant munka közben, és amire Fülep akkora súlyt helyez, a mozgás kiegyenlítetttségével kapcsolatos lendület, a három dimenzió igazságának plasztikai érzékeltetése, az nem új eredmény. Aztán Izsó Miklós elszigeteltsége ellene mond az egyetemességnek. Annál is inkább ellene mond, mert amire rábukkant, azt senki utána tovább nem fejlesztette, ma pedig már túlrobogott az idő fölötte. A festőművészetnél végzett próba teljesen negatív eredménnyel járt.

Fülep könyvének zárófejezete, „A jövő felé”, klasszikus értékű írásmű. Ahogy levezeti, hogy a festészet miképp kezdődik az objektivitással, amely tudatosságában kerüli a látszatot és a fejlődés során hogyan lép előtérbe, az objektív elgondolást elnyomva, a látszat, az illúziókeltés, hogy aztán ismét fölébe kerekedjék az objektivitás, ahogy mindezt levezeti, a logikus gondolkodás imponáló példáját mutatja. Gondolatai fegyelmезetten, egyben dús bőséggel ívelnek egymásba és szigorú rendszerességű építménnyé magasodnak. Meglepő, de pontos és helytálló analógiákat talál a művészet és a filozófia rendszerében.

Fülep Lajos Cézanne művészetében látja a kialakulófélben levő új művészet legszilárdabb támaszát. E föltevése cáfolhatatlanul igaz. Legalább a mai napig. Cézanne megkezdései több nemzedéket befolyásoltak munkájukban. Sokan megértették őt, sokan félreértették, de tőle eltávolodni nem tudtak és aligha tévedett Fülep, amikor a Cézanne művészetéből kiágazó lehetőségeket jelentőségükhöz mérten kiemelte.

Fülep Lajos könyve gondolatokra serkentő, súlyos tanulmány; a kritika távolról sem méltányolta még kivételes jelentőségét.